

Лазоренко Борис Петрович

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
лабораторії соціальної психології особистості
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-2113-0424
bolaz@ukr.net

Кальницька Катерина Олексіївна

кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри
організації соціально-психологічної допомоги населенню
Чернігівський національний технологічний університет,
Чернігів, Україна
ORCID ID 0000-0001-8713-7656
e.kalnitskaya@i.ua

ТЕОРЕТИЧНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РЕАДАПТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ / ОПЕРАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ СИЛ В УМОВАХ ГІБРИДНИХ ВІЙНИ І МИРУ

Розроблено теоретичну модель соціально-психологічного супроводу реадaptaції (СПСР) ветеранів в умовах гібридних війни і миру. За допомогою методик визначення посттравматичних станів та адаптивності у форматі “case study” представлено їхню динаміку у двох ветеранів після завершення ними реабілітаційного етапу відновлення. Виокремлено чинники ретравматичного впливу на їхню особистість в умовах гібридних війни і миру. До зовнішніх соціальних чинників віднесено тривання обстрілів і загибелі українських військовослужбовців та мирного населення на сході країни, проросійські настрої певної частини українських громадян, до психологічних чинників – внутрішній конфлікт субособистостей “ворога” і “захисника”, зумовлені ним проєкції і неадекватні поведінкові прояви. Обстоюється необхідність соціально-психологічного супроводу реадaptaції ветеранів та членів їхніх сімей, аби нейтралізувати й усунути деструктивну дію цих чинників. З'ясовано мотиви участі ветеранів у супроводі: допомога побратимам, зміцнення психіки, покращення стосунків у сім'ї, забезпечення належної якості життя сім'ї, родини і країни. Розроблено теоретичну модель супроводу реадaptaції ветеранів в умовах гібридних війни і миру, показано доцільність використання принципів командотворення і технології взаємодії “рівний – рівному” в реадaptaційному процесі. Центральне місце в моделі відведено команді фахівців і ветеранів – учасників програми реадaptaції, до її периферійних елементів віднесено мережу громадських та державних організацій, які працюють у сфері психологічної, медичної та соціальної підтримки ветеранів. Окреслено коло таких організацій: громадські – це організації ветеранів і волонтерів, які працюють у регіонах; державні – це обласні відділи департаментів Міністерства ветеранів України, військові госпіталі, соціальні центри для сім'ї, дітей та молоді, центри зайнятості, територіальні центри соціального обслуговування тощо. У структурі моделі виокремлено такі підрозділи: реабілітаційно-профілактичний, соціальної та професійної адаптації, науково-дослідний та інформаційний. Реабілітаційно-профілактичний підрозділ має убезпечувати ветеранів від ретравматизації, залежностей та суїцидальної поведінки в умовах гібридних війни і миру; підрозділ соціальної та професійної адаптації покликаний допомагати ветеранам у пошуку роботи та набутті необхідної професійної кваліфікації; науково-дослідний підрозділ має забезпечувати ефективність реалізації супроводу, проводити моніторинг отриманих результатів, оптимізувати зворотний зв'язок між основними структурними елементами СПСР і системою в цілому; інформаційна структура має надавати необхідну інформацію користувачам та фахівцям центру щодо обміну досвідом між учасниками супроводу, інформувати потенційних користувачів, партнерські організації, інших представників громади про труднощі і здобутки супроводу ветеранів. У ході подальших досліджень належить з'ясувати ефективність розробленої моделі, умови і засоби її поширення за необхідності в інших регіонах України.

Ключові слова: соціально-психологічний супровід; ветерани; гібридна війна; гібридний мир.

Borys P. Lazorenko

Ph.D. in Philosophy, Senior Researcher,
Leading Researcher of the Laboratory of Social Psychology of Personality,
Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2113-0424
bolaz@ukr.net

Kateryna O. Kalnytska

Ph.D. in Psychology, Associate Professor,
Head of Department of Organizing
of Population's Socio-Psychological Support
Chernihiv National University of Technology,
Chernihiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-8713-7656
e.kalnitskaya@i.ua

THEORETICAL MODEL OF PSYCHOSOCIAL SUPPORT FOR VETERANS OF ANTI-TERRORIST OPERATION / JOINT FORCES OPERATION IN CONDITIONS OF HYBRID WAR AND PEACE

Abstract. It is developed a theoretical model of socio-psychological support for veteran's re-adaptation in the context of hybrid war and peace. It is represented the two veterans' dynamics in the post-traumatic states and the adaptivity by means of case study method. There are stated the factors of re-traumatic impact on the veterans' personality in the conditions of hybrid war and peace. Among the external social factors there are outlined the continued gunning and deaths of the militaries and civilians in the East of Ukraine, and the pro-Russian sentiment of some Ukrainian citizens; among the psychological factors – the internal conflict of the “enemy” and the “defender” sub-personalities, and the projections and inadequate behaviour caused by this inner conflict. It is outlined the necessity of socio-psychological assistance in the re-adaptation of veterans and their families to neutralize and eliminate the destructive effect of these factors. It is identified the motivations for veterans' supportive care, such as the opportunity to help their peers, the psyche strengthening, the family relationships improving, and the providing of proper quality of life for the family and the country. It is developed the theoretical model of veterans' re-adaptation support, and it is shown the expediency of using the principles of team creation, and technology of peer-to-peer interaction in the re-adaptation process. As the central element of the model, it is identified the team of specialists and veterans who are the participants in the re-adaptation program; the peripheral elements of the model include a network of public and state organizations which work in the field of psychological, medical, and social support of veterans. There are outlined such elements as the public organizations: regional veterans' and volunteers' organizations; the governmental organizations: regional departments of the Ministry of Veterans Affairs, military hospitals, social centres for the family, children, and youth, employment centres, territorial centres of social service, etc. There are distinguished such units in the model's structure: rehabilitation and prevention, social and professional adaptation, research, and information. The rehabilitation and prevention unit should protect veterans from re-traumatization, addiction and suicidal behaviour in the face of hybrid war and peace in Ukraine. The social and professional adaptation unit aims to assist veterans in finding jobs and the necessary professional qualifications obtaining. The research unit should ensure the effectiveness of the support implementation, should monitor the obtained results, and optimize the feedback between the main structural elements of the psychosocial support and the system in general. The information unit should provide the necessary information regarding the exchange of experience between the users and specialists of the centre; should inform the potential users, partner organizations, and other community members about the challenges and achievements in veterans' support. Further studies are aimed at the investigation of the developed model's effectiveness, the conditions, and means of its dissemination in the regions of Ukraine.

Keywords: socio-psychological support; veterans; hybrid war; hybrid peace.

Постановка проблеми. В умовах гібридних війни і миру, агресії Російської держави проти України ускладнюється завдання реадaptaції ветеранів до життя в сучасному українському суспільстві. Після активної участі у воєнних діях значна частина ветеранів відновила й активно долучилася до розбудови українського громадянського суспільства. Проте в умовах гібридної війни мир також набуває гібридного характеру. На жаль, деструктивні чинники гібридних війни і миру справляють свій ретравматичний вплив на відновлення психічного здоров'я певної частини ветеранів. Зважаючи на це, слід наголосити на необхідності подальшого вдосконалення системи *соціально-психологічного супроводу реадaptaції* (далі – СПСР) ветеранів в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. Дослідженню соціально-психологічного супроводу реадaptaції ветеранів до умов мирного життя присвячено чимало зарубіжних публікацій і значно менше – вітчизняних. З-поміж зарубіжних досліджень заслуговує на увагу робота британських авторів, у якій йдеться про необхідність урахування в супроводі реадaptaції ветеранів до цивільного життя особливостей спільноти військовослужбовців як певної інституціональної культури, а також чутливості військових до поціновування їхньої служби на захисті життя і добробуту цивільного населення (Farrand et al., 2019). З огляду на отримані результати американські дослідники наголошують на доцільності акцентування в процесі реадaptaції, реінтеграції на схожості переживань ветеранів і цивільного населення, що є наслідком зіткнення їх із надзвичайними ситуаціями. Зокрема, у таких ситуаціях ветерани можуть поділитися із цивільним населенням навичками дисципліни, командним менталітетом, яких вони набули, виконуючи військові завдання. У такій співпраці формується переживання спорідненості й належності до єдиної спільноти (Kranke, Eloersch, & Dobalian, 2018).

Аналізові дії на особистість деструктивних чинників гібридних війни і миру присвячено зарубіжні і вітчизняні дослідження. Так, у роботі I. Baraldi (2017) йдеться про необхідність посилення соціальної реадaptaції ветеранів, щоб запобігти використанню ними зброї для розв'язання конфліктів в умовах гібридного миру. У вітчизняних дослідженнях значна увага приділяється деструктивній дії на особистість інформаційно-психологічних та ментальних чинників гібридної війни (Горбенко Ю., & Горбенко А., 2015). Для нас як авторів статті значний інтерес становить також з'ясування чинників дестабілізації посттравматичних станів та адаптивності ветеранів і волонтерів АТО/ООС в умовах гібридних війни і миру (Кальницька, & Лазоренко, 2019).

Як відгук на нагальну потребу в соціально-психологічній допомозі і супроводі учасників та ветеранів АТО/ООС можна розглядати створення і впровадження фахівцями та волонтерами відповідних програм, заснування центрів соціально-психологічної допомоги в різних регіонах України (Кризовий центр..., 2015; Центр психічного здоров'я..., 2015; Соціально-психологічний центр..., 2015), діяльність яких потребує оптимізації на основі відповідних наукових досліджень. На нашу думку, найбільш повне теоретичне обґрунтування СПСР у вітчизняній психології запропонувала Т. М. Титаренко, яка сформулювала його загальне визначення як комплексну підтримку людини з боку її оточення завдяки мережі сімейних, дружніх, професійних та інших зв'язків, що сприяє оптимізації переходу до умов мирного життя. Дослідниця також описала структуру та функції СПСР, визначила вектори його спрямування (Титаренко, 2018). Певні особливості соціально-психологічного супроводу реадaptaції проблемної молоді з-поміж ветеранів, зокрема її фокусування на виконанні своїх провідних життєвих завдань, дістали висвітлення в колективному посібнику, створеному співробітниками лабораторії соціальної психології особистості ІСПП НАПН України (Титаренко та ін., 2019). Серед не вирішених раніше частин загальної проблеми важливим, на нашу думку, є створення теоретичної моделі організації та реалізації СПСР ветеранів, яка враховувала б специфіку їхньої реадaptaції в умовах впливу на їхнє психічне здоров'я ретравматичних чинників гібридних війни і миру; не менш важливо з'ясувати мотивацію їхньої участі в такому супроводі.

Мета статті – розробити теоретичну модель супроводу соціально-психологічної реадaptaції ветеранів в умовах ретравматичної дії на їхню особистість чинників гібридних війни і миру.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед запропонованих нами методів дослідження головними були: теоретичний аналіз, узагальнення та систематизація, моделювання. Також ми скористалися методикою визначення посттравматичних стресових станів (Безшейко, 2016), опитувальником для визначення стану адаптивності досліджуваних (Маклаков, & Чермянин, 2001) та авторським опитувальником якості життя (Кальницька, & Лазоренко, 2019) для визначення мотивів їхньої

участі в проєкті СПСР. Розробляючи теоретичну модель СПСР ветеранів, ми спиралися на теорію особистісного життєконструювання Т. Титаренко і її концепцію СПСР особистості до мирного життя (Титаренко, 2018).

У 2017–2018 роках авторами було організовано і проведено Школу соціально-психологічної допомоги ветеранам, волонтерам, ВПО та членам їхніх сімей (далі – Школа). Під час занять вони могли оволодіти навичками психологічної само- і взаємодопомоги, покращити певною мірою якість свого життя (завдяки використанню психотехнології переживання) і навчитися сприймати негативні стани як життєвий досвід (завдяки методиці “рівний – рівному”). Через півтора року в жовтні 2019 р. було проведено повторне дослідження, аби проаналізувати сталість результатів реабілітації ветеранів – учасників Школи. З’ясувалося, що в одних учасників показники залишилися приблизно на досягнутому рівні, в інших вони погіршилися і не повернулися на початковий рівень попереднього дослідження, а в деяких учасників вони помітно покращилися. Під час зустрічі випускників Школи у жовтні 2019 р. було ухвалено рішення продовжити співпрацю, але у форматі СПСР учасників до умов мирного життя.

Отже, цікаво було порівняти результати, зафіксовані в учасників Школи по завершенні занять у кінці лютого 2018 р., і результати на початку жовтня 2019 р. Для цього ми скористалися форматом “case study” двох ветеранів, що дало змогу увиразнити, власне, ті тенденції, які спостерігалися серед ветеранів – учасників Школи.

У ветерана А, який не мав діагнозу ПТСР, спостерігаємо значне послаблення проявів посттравматичних стресових станів (табл. 1), проте його показники адаптивності дещо погіршилися (на два бали) за рахунок зменшення комунікативного потенціалу (табл. 2). Під час індивідуального консультування він відзначав негативний вплив чинників гібридної війни на свій психічний стан: затівав “розбірки” з односельцями, які зневажливо висловлювалися щодо учасників АТО; час від часу поривався повернутися на “передову”. До і під час зустрічі випускників Школи ветеран висловлював бажання продовжити навчання в проєкті СПСР, спонукав своїх побратимів також долучитися до нього. При цьому він демонстрував більш чітке усвідомлення необхідності участі в проєкті – не тільки і не стільки для себе, як для надання допомоги своїм побратимам.

Таблиця 1

Динаміка посттравматичних стресових станів ветерана А до і після участі в Школі соціально-психологічної допомоги

Дата проведення дослідження	Показники посттравматичних стресових станів Ветерана А				
	Симптоми інтрузії	Симптоми уникнення	Негативні думки та емоції	Надмірна реактивність	Інтегральний показник ПТСР
17.02.2018	11	4	14	15	44
05.10.2019	10	4	5	8	27

Таблиця 2

Динаміка порушень адаптивності ветерана А до і після участі в Школі соціально-психологічної допомоги

Дата проведення дослідження	Показники порушень адаптивності Ветерана А			
	Поведінкова регуляція	Комунікативний потенціал	Моральна нормативність	Інтегральний показник порушення особистісного адаптивного потенціалу
17.02.2018	22	6	11	39
05.10.2019	22	8	11	41

У ветерана Б, якому було поставлено діагноз ПТСР і який проходив курс лікування в госпіталі, показники посттравматичних станів дещо зросли за рахунок симптомів інтрузії, уникнення і надмірної реактивності (табл. 3), а інтегральний показник порушень особистісного адаптивного потенціалу дещо зменшився (табл. 4). Після проведення індивідуальних консультацій з ним і його дружиною з’ясувалось, що нестабільність його психологічного стану і поведінки зумовлена впливом чинників гібридної війни і

труднощами адаптації до мирного життя. Ветеран мав намір повернутися в зону ООС, оскільки погіршилися його стосунки з дружиною, яка прийняла рішення про розлучення. Проте він зберігає консультативний зв'язок із викладачами з надією на покращення сімейних стосунків.

Таблиця 3

**Динаміка посттравматичних стресових станів ветерана Б
до і після участі в Школі соціально-психологічної допомоги**

Дата проведення дослідження	Показники посттравматичних стресових станів Ветерана Б				
	Симптоми інтрузії	Симптоми уникнення	Негативні думки та емоції	Надмірна реактивність	Інтегральний показник ПТСС
24.02.2018	14	4	18	14	50
05.10.2019	16	7	18	17	58

Таблиця 4

**Динаміка порушень адаптивності ветерана Б до і після участі
в Школі соціально-психологічної допомоги**

Дата проведення дослідження	Показники порушень адаптивності Ветерана Б			
	Поведінкова регуляція	Комунікативний потенціал	Моральна нормативність	Інтегральний показник порушення особистісного адаптивного потенціалу
24.02.2018	58	16	9	83
05.10.2019	55	14	8	77

Пролонговане дослідження показало в цілому задовільний рівень стабільності результатів, отриманих під час навчання у Школі. Разом з тим маємо констатувати деструктивний вплив чинників гібридної війни на психоемоційний стан та адаптивність випускників Школи. На жаль, в умовах гібридної війни мир також набуває гібридного характеру. Під час попереднього дослідження ми з'ясували чинники ретравматичного впливу на особистість ветеранів в умовах гібридних війни і миру. До зовнішніх соціальних чинників було віднесено тривання обстрілів і загибелі українських військовослужбовців та мирного населення на сході країни, проросійські настрої певної частини українських громадян, до психологічних чинників – внутрішній конфлікт субособистостей “ворога” і “захисника”, зумовлені ним проєкції і неадекватні поведінкові прояви. На нашу думку, ці чинники належить враховувати, організовуючи та реалізуючи проєкти СПСР ветеранів. Це дасть змогу нейтралізувати деструктивний вплив згаданих чинників, а також вибудувати ефективну теоретичну модель СПСР.

Аби з'ясувати мотивацію ветеранів, ми, розробляючи теоретичну модель СПСР, провели опитування випускників Школи. Для опитування, яке проводилося 5 жовтня 2019 р. під час зустрічі випускників, було використано авторський опитувальник якості життя. На цей час серед основних своїх мотивацій ветерани АТО/ООС – учасники Школи зазначали такі: навчитись психологічно допомагати своїм хлопцям; покращити фізичне і психологічне самопочуття і здоров'я; зміцнити психіку; відновити стосунки із своєю дружиною; покращити взаєморозуміння в родині; частіше проводити зустрічі. Аналіз відповідей досліджуваних, сфокусованих на життєвих цінностях та смислах, показав, що для ветеранів життєво необхідно є психологічна здатність адекватно сприймати суспільні реалії гібридних війни і миру в сучасній Україні, розсудливо діяти відповідно до власних та суспільних інтересів. Також як важливий мотив називалося забезпечення достойного рівня і якості життя, психологічного благополуччя для себе, власної сім'ї і країни в цілому.

Розробляючи теоретичну модель СПСР ветеранів АТО/ООС, ми також скористалися результатами аналізу зарубіжних і вітчизняних досліджень, присвячених проблемам супроводу реадaptaції ветеранів, взяли до уваги досвід реалізації проєктів і програм соціально-психологічного супроводу інших користувачів такої підтримки, зокрема досвід супроводу ВІЛ-позитивних осіб і пацієнтів реабілітаційних центрів для наркозалежних та осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Теоретичний аналіз проблем, які виникають у зв'язку із забезпеченням СПСР ветеранів в Україні, узагальнення досвіду реалізації практичних програм СПСР ветеранів АТО/ООС, членів їхніх сімей свідчать про необхідність розроблення такої теоретичної моделі супроводу, яка враховувала б деструктивний вплив зовнішніх і внутрішніх чинників гібридних війни і миру та ефективно нейтралізувала такий вплив. Вона має бути спрямована на зміцнення резилентності ветеранів щодо нових провокацій та атак інформаційної війни з боку агресора та внутрішніх чинників дестабілізації єдності українського суспільства, а також забезпечувати розвиток суб'єктної активності учасників СПСР щодо підвищення рівня та якості їхнього життя, досягнення психологічного благополуччя. З огляду на це особливу увагу слід приділяти профілактиці психологічної ретравматизації, опануванню психотехнологій самопомогти в разі рецидивів гострих стресових і поведінкових реакцій на чинники гібридних війни і миру. Важливим складником моделі має стати проведення відповідних тренінгових занять, на яких би опрацьовувалися типові ситуації провокування таких рецидивів. Здійснюючи супровід, потрібно також брати до уваги розв'язання проблемних ситуацій сімейно-родинної взаємодії, її статево-рольові та гендерні аспекти; враховувати можливі труднощі учасників, які мають потребу в реалізації особистісного і професійного саморозвитку, та надавати їм необхідну підтримку.

Зважаючи на зазначені вище зауваги, а також на досвід проведення тренінгів командотворення з курсантами-психологами Військового інституту КНУ імені Тараса Шевченка, вважаємо, що має сенс говорити про необхідність наближення форми організації СПСР ветеранів АТО/ООС до військової соціально-психологічної культури. Тому в загальну структуру теоретичної моделі як важливий її елемент пропонуємо включити принципи командотворення (Team building, 2019). Це, як показав досвід, є важливою засадою формування в учасників проєкту відчуття єдиної команди, здатної брати на себе відповідальність за формулювання його основної мети і завдань, а також забезпечення їх реалізації відповідно до зазначеної мотивації. Отже, наша модель має забезпечувати умови об'єднання безпосередніх користувачів супроводу – самих ветеранів та членів їхніх сімей, усіх їхніх близьких і фахівців, які мають досвід психологічної реабілітації, соціальної роботи та юридичного супроводу реадaptантів (рис.). Таке об'єднання має стати центральним структурним елементом моделі СПСР ветеранів. Окрім принципів командотворення, формування супроводу має також базуватися на використанні технології “рівний – рівному”. Ця технологія передбачає взаємоповагу учасників та обмін між ними життєвим досвідом, динамічну взаємодію і взаємну підтримку, зміну ролей формальних і неформальних командирів-лідерів у ході опрацювання конкретних життєвих завдань команди та її учасників, прийняття і делегування відповідальності за вирішення цих завдань.

Рис. Теоретична модель соціально-психологічного супроводу реадaptації ветеранів АТО/ООС

Центральний структурний елемент моделі, який має забезпечувати належну ефективність діяльності СПСР, передбачає наявність певних функціональних підрозділів: реабілітаційно-профілактичної роботи, соціальної та професійної реадaptації, науково-дослідного та інформаційного. Провідним підрозділом є *реабілітаційно-профілактичний*, який відповідає за системну реабілітацію ветеранів та відновлення їхнього психологічного благополуччя після рецидивів посттравматичних станів

і ретравматизації. Також до завдань підрозділу належить профілактика негативних явищ у ветеранському середовищі, які спричиняють деструктивний стресогенний та ретравматичний вплив на особистість ветерана. Конструктивно-позитивним змістом такої профілактики є: вдосконалення особистої саморегуляції; ефективне опрацювання негативних станів, внутрішніх конфліктів та афективних поведінкових реакцій; напрацювання і стабілізація практик забезпечення психологічного благополуччя; позитивна взаємодія в сімейно-родинному, професійному середовищі; активна участь у діяльності громадських організацій ветеранів АТО/ООС, у житті громади. Завданнями цього підрозділу є також зміцнення психологічного здоров'я ветеранів, удосконалення їхньої особистісної резилентності та убезпечення від залежностей, перш за все від алкогольної та немедичного вживання наркотичних речовин, від психологічної ретравматизації, сімейно-родинних розладів та особистісного виснаження, суїцидальної поведінки.

Підрозділ соціальної та професійної реадaptaції відповідає за тісну взаємодію із центрами зайнятості і надання ветеранам необхідної допомоги в забезпеченні власного добробуту та благополуччя своєї сім'ї, у пошуку роботи або, за необхідності, набутті кваліфікації чи її підвищенні.

Забезпечення ефективності функціонування СПСР як цілісної системи елементів та зв'язків покладається на *науково-дослідну структуру*. До її провідних завдань належить здійснення моніторингу досягнутих результатів реадaptaції, оптимізація функціонування окремих структур СПСР і системи в цілому. Супровідні завдання підструктури – дослідження проміжних та підсумкових результатів реадaptaції учасників, надання відповідної інформації керівництву та іншим членам команди проєкту.

Інформаційний підрозділ, з одного боку, забезпечує дистанційне спілкування, обмін необхідною інформацією, взаємозв'язок та інтеграцію інших структурних елементів у єдину систему, з другого – інформує інші партнерські організації про потреби, завдання та їх вирішення командою, використовуючи для цього інтернет-ресурси, соціальні мережі та інші інформаційні засоби.

Важливими елементами теоретичної моделі СПСР є *структури ресурсної мережі* по забезпеченню ефективного функціонування ядра команди. До цієї мережі належать регіональні громадські і державні організації, які забезпечують надання учасникам СПСР медичної, соціальної, юридичної, інформаційної та іншої необхідної їм допомоги. Серед громадських організацій це перш за все організації ветеранів і волонтерів, інші громадські організації, які опікуються ними; серед державних – обласні відділи департаментів Міністерства ветеранів України, медичні установи (зокрема госпіталі), центри зайнятості, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування та інші організації.

На наш погляд, процес СПСР потребує наразі організаційного оформлення у вигляді довгострокового проєкту, підкріпленого відповідними угодами між зацікавленими сторонами.

Обмеження дослідження. У зв'язку з обмеженою кількістю учасників це дослідження виконувалось у форматі case study двох ветеранів, які стали, власне, ілюстрацією провідних тенденцій у ветеранському середовищі в умовах гібридних війни і миру.

Практична/соціальна значущість дослідження Запропонована модель наразі вже частково апробована і має практично всі підстави, аби в процесі реалізації забезпечити вирішення актуальних життєвих завдань ветеранів, передусім щодо їхньої реадaptaції та покращення якості життя в умовах гібридних війни і миру.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Пролонговане дослідження стійкості результатів соціально-психологічної реабілітації ветеранів показало їхню відносно задовільну стабільність. До зовнішніх соціальних чинників деструктивного впливу на особистість ветеранів віднесено тривання обстрілів і загибель українських військовослужбовців та мирного населення на сході країни, проросійські настрої певної частини українських громадян. Що ж до психологічних чинників, то звернуто увагу на внутрішній конфлікт субособистостей “ворога” і “захисника”, зумовлені ним неадекватні негативні проєкції на оточення і відповідні поведінкові реакції. З'ясовано мотиви участі ветеранів у проєкті СПСР: навчитися надавати психологічну допомогу своїм побратимам; зміцнити власну психіку; покращити взаєморозуміння в родині, а також бути здатним адекватно сприймати реалії гібридних війни і миру в сучасній Україні, забезпечувати достойний рівень життя для своєї сім'ї і країни.

Розроблено теоретичну модель соціально-психологічного супроводу реадaptaції ветеранів, яка враховує специфіку їхньої реадaptaції до життя в умовах гібридних війни і миру. Показано доцільність

використання принципів командотворення і технології взаємодії “рівний – рівному” для успішного виконання спільних завдань покращення якості життя і досягнення психологічного благополуччя. Виокремлено центральний елемент моделі та його функціональні підрозділи, основні ресурсні структури забезпечення її провідних цілей – мережу громадських і державних організацій, які працюють у сфері медичної, соціальної та психологічної підтримки ветеранів. Як центральний елемент моделі СПСР ветеранів визначено об’єднання безпосередніх користувачів супроводу – ветеранів та членів їхніх сімей, усіх близьких і фахівців, які мають досвід психологічної реабілітації, соціальної роботи та юридичного супроводу реадaptантів. Його функціональні завдання реалізують підрозділи: реабілітаційно-профілактичної роботи, соціальної та професійної реадaptації, науково-дослідний та інформаційний. Провідним серед них є підрозділ реабілітаційно-профілактичної роботи, завдання якого – здійснювати системну реабілітацію ветеранів та дбати про відновлення їхнього психологічного благополуччя після рецидивів посттравматичних станів та ретравматизації, забезпечувати профілактику негативних явищ, убезпечувати від залежностей, сімейно-родинних розладів і суїцидальної поведінки. Важливими елементами теоретичної моделі СПСР є також структури її ресурсної мережі: регіональні громадські і державні організації з надання користувачам СПСР медичної, соціальної, юридичної, інформаційної та іншої необхідної допомоги.

Перспективою подальших досліджень є, на нашу думку, вивчення чинників забезпечення ефективності програм та проєктів СПСР ветеранів, умов і засобів розвитку мережі відповідних центрів у всіх регіонах України.

Список використаних джерел

Безшейко, В. (2016). Адаптація Шкали для клінічної діагностики ПТСР та опитувальника “Перелік симптомів ПТСР” для української популяції. *Психосоматична медицина та загальна практика*, т. 1, № 1. Взято з <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/8>.

Горбенко, Ю. Л., & Горбенко, А. Ю. (2015). Інформаційно-психологічні та ментальні чинники російсько-українського протистояння. *Вісник Національного університету оборони України*, 1 (44), 50–57.

Кальницька, К. О., & Лазоренко, Б. П. (2019). Опитувальник самооцінки змін якості життя учасників Школи соціально-психологічної допомоги. В Титаренко, Т. М., Дворник, М. С., Климчук, В. О., Лазоренко, Б. П., Ларіна, Т. О., Мирончак, К. В., Савінов, В. В., *Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій* (с. 152–153). Кропивницький: Імекс-ЛТД.

Кризовий центр медико-психологічної допомоги Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (2019). Взято з <http://psychology-naes-ua.institute/info/156/>.

Маклаков, А. Г., & Чермянин, С. В. (2001). Многоуровневый личностный опросник. Адаптивность (МЛО-АМ). В Райгородский, Д. Я. (Ред.-сост.), *Практическая психодиагностика. Методики и тесты* (с. 549–558). Самара: Бахрах-М.

Соціально-психологічний центр м. Славутич (2019). Взято з <http://slavspc.at.ua/index/0-116>.

Титаренко, Т. М. (2018). Соціально-психологічний супровід як спосіб полегшення переходу від війни до миру. *Дев’ять Сіверянські соціально-психологічні читання: матеріали міжнародної наукової конференції* (30 листопада 2018 р., м. Чернігів). Національний університет “Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка. м. Чернігів, с. 347–350.

Титаренко, Т. М., Дворник, М. С., Климчук, В. О., Лазоренко, Б. П., Ларіна, Т. О., Мирончак, К. В., Савінов, В. В. (2019). *Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій*. Кропивницький: Імекс-ЛТД.

Центр психічного здоров’я та психосоціального супроводу. Опис спільних проєктів (2015). *Національний університет “Києво-Могилянська академія”*. Взято з <https://web.ukma.edu.ua/images/pics/centers/mhpsc/programs-psyho.pdf>.

Baraldi, I. (2017). *Statebuilding and peace formation: a study on war veterans in Bosnia-Herzegovina*. Retrieved from <https://www.balcanicaucaso.org/content/download/137178/1284652/version/1/file/Tesi+Baraldi+Irene.pdf>.

Farrand, P., Mullan, E., Rayson, K., Engelbrecht, A., Mead, K., & Greenberg, N. (2019). Adapting CBT to treat depression in Armed Forces Veterans: qualitative study. *Behavioral and Cognitive Psychotherapy*, vol. 47, is. 5, pp. 530–

Kranke, D., Eloersch, J., & Dobalian, A. (2019). Identifying Aspects of Sameness to Promote Veteran Reintegration with Civilians: Evidence and Implications for Military Social Work. *Health & Social Work*, vol. 44, is. 1, pp. 61–64. DOI: 10.1093/hsw/hly036. Retrieved from <https://academic.oup.com/hsw/advance-article/doi/10.1093/hsw/hly036/5245894>.

Team building (2019). Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Team_building.

References

Baraldi, I. (2017). *Statebuilding and peace formation: a study on war veterans in Bosnia-Herzegovina*. Retrieved from <https://www.balcanicaucaso.org/content/download/137178/1284652/version/1/file/Tesi+Baraldi+Irene.pdf>. (in English)

Bezsheiko, V. (2016). Adaptatsiia Shkaly dlia klinichnoi diahnozyky PTSR ta opytuvalnyka “Perelik symptomiv PTSR” dlia ukrainskoi populiatsii [Adaptation of the PTSD Clinical Diagnosis Scale and the PTSD Symptoms List for the Ukrainian population]. *Psykhosomatychna medytsyna ta zahalna praktyka* [Psychosomatic medicine and general practice], vol. 1, is. 1. Retrieved from <https://uk.e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/8>. (in Ukrainian)

Farrand, P., Mullan, E., Rayson, K., Engelbrecht, A., Mead, K., & Greenberg, N. (2019). Adapting CBT to treat depression in Armed Forces Veterans: qualitative study. *Behavioral and Cognitive Psychotherapy*, vol. 47, is. 5, pp. 530–540. DOI: 10.1017/S1352465819000171. Retrieved from <https://www.kcl.ac.uk/kcmhr/publications/assetfiles/2019/farrand2019.pdf>. (in English)

Horbenko, Yu. L., & Horbenko, A. Yu. (2015). Informatsiino-psykhologichni ta mentalni chynnyky rosiisko-ukrainskoho protystoiannya [Information-psychological and mental factors of Russian-Ukrainian confrontation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy* [Bulletin of the National University of Defense of Ukraine], 1 (44), 50–57. (in Ukrainian)

Kalnytska, K. O., & Lazorenko, B. P. (2019). Opytuvalnyk samootsinky zmin yakosti zhyttia uchasnykiv Shkoly sotsialno-psykhologichnoi dopomohy [Self-Assessment Questionnaire for Changes in the Quality of Life of Participants in the School of Social and Psychological Assistance]. In Tytarenko, T. M., Dvornyk, M. S., Klymchuk, V. O., Lazorenko, B. P., Larina, T. O., Myronchak, K. V., Savinov, V. V., *Sotsialno-psykhologichni tekhnologii vidnovlennia osobystosti pislla travmatychnykh podii* [Socio-psychological technologies of personality’s recovery after traumatic events] (pp. 152–153). Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. (in Ukrainian)

Kranke, D., Eloersch, J., & Dobalian, A. (2019). Identifying Aspects of Sameness to Promote Veteran Reintegration with Civilians: Evidence and Implications for Military Social Work. *Health & Social Work*, vol. 44, is. 1, pp. 61–64. DOI: 10.1093/hsw/hly036. Retrieved from <https://academic.oup.com/hsw/advance-article/doi/10.1093/hsw/hly036/5245894>. (in English)

Kryzovi tseentr medyko-psykhologichnoi dopomohy Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuks NAPN Ukrainy [Crisis Center for Medical and Psychological Assistance for G. S. Kostiuks Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine] (2019). Retrieved from <http://psychology-naes-ua.institute/info/156/>. (in Ukrainian)

Maklakov, A. G., & Chermianin, S. V. (2001). Mnogourovnevyy lichnostnyy oprosnik. Adaptivnost (MLO-AM) [Multilevel personality questionnaire. Adaptability (MPQ-AM)]. In Raygorodskiy, D. Ya. (Ed.-Comp.), *Prakticheskaya psikhodiagnostika. Metodiki i testy* [Practical psychodiagnostics. Methodics and Tests] (pp. 549–558). Samara: Bakhrakh-M. (in Russian)

Sotsialno-psykhologichnyi tseentr m. Slavutych [Slavutych Social and Psychological Center] (2019). Retrieved from <http://slavspc.at.ua/index/0-116>. (in Ukrainian)

Team building (2019). Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Team_building. (in English)

Tseentr psykhichnoho zdorovia ta psykhosotsialnoho suprovodu. Opys spilnykh proektiv [Mental Health and Psychosocial Support Center. Description of joint projects (2015)]. *Natsionalnyy universytet “Kyievo-Mohylianska akademiia”* [National University of Kyiv-Mohyla Academy]. Retrieved from <https://web.ukma.edu.ua/images/pics/centers/mhpsc/programs-psyho.pdf>. (in Ukrainian)

Tytarenko, T. M. (2018). Sotsialno-psykhologichni suprovid yak sposib polehshennia perekhodu vid viiny do myru [Socio-psychological support as a way to facilitate war-to-peace transition]. *Proceedings of the International Scientific Conference “The Ninth Siverian Socio-Psychological Readings”*. T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Collegium” (pp. 347–350). Chernihiv, Ukraine. (in Ukrainian)

Tytarenko, T. M., Dvornyk, M. S., Klymchuk, V. O., Lazorenko, B. P., Larina, T. O., Myronchak, K. V., Savinov, V. V. (2019). *Sotsialno-psykhologichni tekhnolohii vidnovlennia osobystosti pislia travmatychnykh podii* [Socio-psychological technologies of personality's recovery after traumatic events]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. (in Ukrainian)